

МАҲАЛЛИЙ ВАКИЛЛИК ВА ИЖРО ОРГАНЛАРИ ҚАРОРЛАРИ ҚОНУНИЙЛИГИГА ҲУҚУҚИЙ БАҲО БЕРИШ

Шокиров Ойбек Азизжон ўғли,

Ўзбекистон Республикаси

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси докторанти

oybekazizovich@mail.ru

Қонун устуворлигини таъминлаш ҳамда давлат ва ҳўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятида қонунийликни таъминлашнинг асосий йўлларида бири, биринчи навбатда улар томонидан чиқариладиган қонун ҳужжатлари лойиҳаларини ҳуқуқий экспертизадан ўтказишдир. Зеро, жамиятда қонун устуворлиги ва юзага келувчи ҳар қандай турдаги ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатлар тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида тартибга солинади.

Маълумки, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг ҳуқуқий экспертизаси ўз навбатида норма ижодкорлиги фаолиятининг асосий институтларидан бири ҳисобланади.

“Экспертиза” ва “ҳуқуқий экспертиза” тушунчаларининг луғавий ва ҳуқуқий тавсифига алоҳида тўхталадиган бўлсак, уни қуйидагича ифодалаш мумкин.

“Экспертиза” тушунчасининг мазмун-моҳиятига тўхталадиган бўлсак, мазкур тушунча тўғрисида ўзбек тилининг изоҳли луғатида белгиланишича “экспертиза – (фр. expertise, лот. expertus – тажрибали; синалган) қийин ёки чигал масалани ечиш ва ҳал қилиш учун мутахассислар иштирокида уюштирилган текширишдир [1].

Бу ҳақда А.А. Разуваев: “Экспертиза — махсус билимларни қўллаб, маълумотли (эксперт) шахслар томонидан амалга ошириладиган ўрганиш бўлиб, белгиланган тартибда мазкур ўрганиш натижаси юзасидан тўғри ва асослантирилган қарорлар қабул қилиш ва ҳулоса бериш” деб таъкидлаган [2].

Ҳуқуқшунос олим М.К.Нажимов ҳуқуқий экспертиза тушунчасига – юридик ва жисмоний шахсларнинг қабул қилинган ҳуқуқий ҳужжат ёки унинг лойиҳаси бўйича унинг Конституция ва қонун ҳужжатларига, шунингдек, белгилаб қўйилган юридик техника қоидаларига мувофиқлиги нуқтаи назаридан ҳулоса бериш борасидаги фаолият сифатида таъриф берган [3].

Е.В. Скуркoning фикрича қонун лойиҳасининг ҳуқуқий экспертизаси қонун лойиҳасини Конституцияга мувофиқлиги ва амалдаги қонунчилик

ва халқаро шартномалар тизимидаги ўрнини баҳолаш ҳамда қонунчилик техникаси қоидалари нуқтаи назаридан унинг сифати ва натижавийлигини белгилашдир [4].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 24 декабрдаги “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги янги таҳрирдаги Қонунининг 22-моддасига мувофиқ, ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасининг Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларига, унга нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга, қонунчилик техникаси қоидаларига мувофиқлиги, шунингдек ҳавола қилувчи нормалар қўлланилишининг асослилиги ҳамда мақсадга мувофиқлиги текширилади.

Бундан ташқари, ҳуқуқшунос олим Х.Ҳайитов қонун лойиҳалари экспертизаси тушунчасига махсус билим ва малакага эга эксперт ёки экспертлар гуруҳининг қонун лойиҳалари юзасидан натижаси хулоса тарзида расмийлаштириладиган, уларда йўл қўйилган турли камчиликларни аниқлаш, бартараф этиш, қонун лойиҳаларининг қонунчилик тизими, халқаро ҳуқуқ нормалари, қонунчилик техникаси, мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларга қанчалик мувофиқлигини баҳолаш асосида асослантирилган тавсиялар ишлаб чиқишга қаратилган фаолият сифатида таъриф бериб ўтган [5].

Ҳуқуқий экспертизани бир томондан қонунчилик натижавийлигини баҳолаш воситаларидан бири сифатида, бошқа томондан эса тадқиқотнинг алоҳида предмети ва белгиланган услубийлар тўплами, уни ўтказиш ваколатига эга махсус субъектлар, эксперт хулосаси шаклидаги натижа, ҳуқуқий тартибга солиш механизмида белгиланган жой каби махсус хусусиятларига эга бўлган ҳуқуқий институт сифатида ҳисоблаш имкониятларини беради [6].

Қайд этилганлардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 24 декабрдаги “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонунининг 22-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларини “Ҳуқуқий экспертиза — бу қонун ҳужжати лойиҳалари ишлаб чиқувчисининг ёки ушбу турдаги ҳужжатларни қабул қилиш ваколатга эга органнинг юридик хизмати, шунингдек адлия органлари томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини унга нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжатлари ва халқаро шартнома қоидаларига ҳамда норма ижодкорлиги техникаси қоидаларига мувофиқлиги нуқтаи назаридан ҳар томонлама ўрганиш ҳамда натижаси бўйича белгиланган тартибда хулоса беришни қамраб олган фаолият” тарзида таҳрир этилиши таклиф этилади.

Миллий қонунчиликка мувофиқ, қонун ҳужжатларининг ҳуқуқий экспертизаси субъектлар бўйича лойиҳани ишлаб чиқувчининг юридик хизмати ва адлия органлари томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқий экспертизага бўлинади.

Шундан норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ҳуқуқий экспертизадан ўтказиш адлия органларининг норма ижодкорлиги фаолиятидаги асосий йўналишларидан бири ҳисобланиб, норма ижодкорлиги соҳасида давлат ҳуқуқий сиёсатини таъминлаш ва норматив-ҳуқуқий лойиҳаларини ҳуқуқий экспертизадан ўтказишда адлия органлари ўзимиз ва бошқа мамлакатларда ҳам асосий ўринда туради.

Қайд этилганлардан келиб чиқиб, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ҳуқуқий экспертизаси институтини янада такомиллаштириш мақсадида, қуйидаги таклиф ва тавсияларни бериш мақсадга мувофиқ:

Биринчидан, бугунги кунда Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларини гендер-ҳуқуқий экспертизаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 30 мартдаги 192-сон қарори билан тасдиқланган "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларини гендер-ҳуқуқий экспертизадан ўтказиш тартиби тўғрисида"ги Низомга мувофиқ амалга оширилади.

Бироқ, Низомга кўра норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларининг гендер-ҳуқуқий экспертизаси давлат органлари ва бошқа ташкилотлар томонидан фаолиятнинг тегишли йўналишлари бўйича ўтказилиши белгиланганлиги, шунингдек Вазирлар Маҳкамасидан юқори бўлган инстанцияларнинг мавжудлигини инобатга олиб, бизнингча норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларини гендер-ҳуқуқий экспертизадан ўтказиш тартибини қонун даражасида белгилаш мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, мамлакатимизда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини коррупцияга қарши экспертизадан ўтказиш бўйича Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги "Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида"ги Қонуни ва Ўзбекистон Республикаси адлия вазирининг 2015 йил 25 декабрдаги 384-мҳ-сонли буйруғи билан тасдиқланган Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларини коррупцияга қарши экспертизасини ўтказиш Услубиёти (рўйхат рақами 2745, 25.12.2015 йил) мавжуд. Мазкур Услубиёт норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ва амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ва уларнинг лойиҳаларини коррупцияга қарши экспертизасини ўтказишнинг тартибини белгилайди. Экспертиза асосан адлия органлари томонидан ўтказилади, шу билан бирга ишлаб чиқувчи ёки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи, шунингдек лойиҳалар келишилиши лозим бўлган органларнинг юридик хизмати томонидан ўтказилиши мумкин.

Ҳуқуқий экспертизанинг мазкур тури МДХ мамлакатларининг айримларида (Россия Федерацияси, Тожикистон Республикаси) қонун даражасида тартибга солинган бўлса, қолганларида эса қонуности ҳужжатлари билан мустаҳкамланган.

Миллий қонунчиликда белгиланган тартиб-таомилларни юқорида қайд этилган давлатлар тажрибаси билан қиёслаган ҳолда ўтказилган таҳлиллар натижасида мазкур соҳага қуйидаги таклифларни бериш мақсадга мувофиқ:

а) Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларини коррупцияга қарши экспертизасининг турларини белгилаш (масалан, давлат ва жамоатчилик томонидан ўтказиладиган коррупцияга қарши экспертизаси);

б) “Жавобгарликнинг муқаррарлиги” принципига оғишмай амал қилган ҳолда, амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг коррупцияга қарши экспертизаси натижасида аниқланган коррупциявий омиллар бўйича ҳамда давлат ва жамиятга етказилган зарарнинг даражасидан келиб чиқиб, норматив-ҳуқуқий ҳужжат муаллифи (ишлаб чиқувчиси)нинг жавобгарлик масаласи (масалан, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари);

в) Амалдаги қонун ҳужжатлари юзасидан коррупцияга қарши экспертизасини ўтказишнинг аниқ ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқиш, хусусан қонунчиликда экспертизани ўтказишга ваколатли барча субъектлар (давлат идоралари, жамоатчилик)нинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, қонун ҳужжатларининг ҳар бир тури бўйича ўтказиладиган коррупцияга қарши экспертиза тартиб-таомилларини белгилаш.

Учинчидан, жамиятда ҳуқуқбузарликларнинг барча кўринишларига муросасиз муносабатни шакллантириш, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикасини таъминлаш ва бунга имкон бераётган шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этиш, бу бордаги барча ваколатли давлат органларининг устувор вазифаларидан бири. Амалдаги қонунчилик таҳлили, адлия органлари томонидан ўтказиладиган ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларида аниқланган жиддий қонун бузилиши ва бошқа ҳуқуқбузарликлар юзасидан кўриладиган тегишли чоралар ҳақида аниқ механизмнинг мавжуд эмаслигини кўрсатмоқда. Фақатгина, коррупцияга қарши экспертизаси натижалари бўйича адлия органлари томонидан бажарилиши мажбурий бўлган тегишли тақдимномалар киритилиши мумкин.

Қайд этилганлардан келиб чиқиб, адлия органлари томонидан ўтказиладиган ҳуқуқий экспертиза давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларида аниқланган жиддий қонун бузилиши ва бошқа ҳуқуқбузарлик ҳолатлари юзасидан тузиладиган эксперт хулосаси нусхаси қонуний чора кўриш учун тегишлилиги бўйича ваколатли органларга тақдим этилиши мақсадга мувофиқ. Бунда, юридик-техник ва таҳрирлаш, терминлар бўйича ва стилистик ҳамда ишни судда кўриб чиқиш учун

асосларга эга бўлмаган характердаги қоида бузилишлари ҳақидаги эксперт хулосалари тақдим этилмайди.

Хулоса ўрнида қайд этиш лозимки, ҳуқуқий экспертиза қонун ҳужжатларини қабул қилишдан олдинги ва лойиҳаларнинг охириги таҳлилий инстанцияси эканлигини инобатга олган ҳолда, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини соҳалараро таҳлилин амалга оширилиши, ўз навбатида қонун ҳужжатлари лойиҳаларини соҳалар нуқтаи назаридан асосли эканлигини ва сифатсиз ишлаб чиқилган қонун ҳужжатлари лойиҳаларини аниқлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. /Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б.27.

2. Разуваев А.А. Экспертиза как средство повышения эффективности процесса право реализации (вопросы теории и практики): автореф. дис... канд. РИД. наук. Саратов, 2006. – Б.8.

3. Нажимов М.К. Норма и жодкорлиги. Дарслик. –Тошкент: ТДЮУ, 2018. – Б.77.

4. Скурко Е.В. Некоторые вопросы интеграции экспертного знания в законодательную деятельность // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы, 2002. № 2-3. – Б.46.

5. Хайитов Х.С. Қонун ижодкорлигида экспертиза ўтказишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Юридик фанлар доктори (DSc) ...дис. автореферати. Т.: 2018. – Б.14

6. Юридическая экспертиза нормативных правовых актов: учебное пособие / сост.: к.ю.н., доцент Д.Ш. Пирбудагова и др. 2-е изд., перераб. и доп. МАХАЧКАЛА: Изд-во ДГУ, 2017. – Б.14.